

Josep Coll i Vehí i Joaquim Ruyra

com a mostra del pensament estètic

ROSA GALÍ I EVA CUXART

DES DE MITJAN SEGLE XIX ES VA ANAR CONFIGURANT A CATALUNYA UNA TENDÈNCIA FILOSÒFICA QUE S'ORGANITZÀ al voltant del que s'ha conegut com a Escola de Barcelona, una escola que es caracteritza, entre d'altres coses, per l'intent de considerar la filosofia com a teoria i també com a forma de vida.

En el marc d'aquesta escola es poden situar pensadors de la talla de Martí d'Eixalà, que fou president, el 1837, de l'anomenada Universitat Literària de Barcelona, que incloïa les facultats de Dret, Filosofia i Teologia. Va rebre influències del Romanticisme alemany (Herder) i sobretot de l'escocès, és a dir, de les doctrines empíriques i inductives. Fou, però, el seu alumne Llorens i Barba qui introduí definitivament la doctrina escocesa apuntada, la del sentit comú, que va exercir una gran influència en la filosofia catalana del moment i de la qual fou deutor també Coll i Vehí, un dels seus alumnes avantatjats.

Milà i Fontanals, posteriorment, va centrar-se en l'estudi i reflexió sobre l'estètica i reuní tots els principis de l'estètica catalana de l'època, de la qual va ser el primer i més important teòric. Considerava idèntics en l'origen el bell i el bo (idea present també a l'Escola Escocesa) i mantenia idees pròpies del neoplatonisme, que seran recollides per Coll i Vehí, hereu de tota aquesta tradició, i plasmades en diversos escrits teòrics.

Josep Coll i Vehí

Hem situat, doncs, Coll i Vehí dins aquest corrent, dins la tendència inclinada cap al psicologisme i l'empirisme metodològic de l'Escola Escocesa, acompanyada, en aquest cas, d'un cristianisme accentuat. Va viure el moviment de la Renaixença, on confluïren elements propis del Romanticisme (difós aleshores per tot Europa) i característiques pròpies de Catalunya, com ara l'oposició general al liberalisme econòmic, que era l'opció majoritària a l'Europa del moment.

Malgrat la reconeguda influència que el Romanticisme va tenir en tot l'àmbit cultural, Coll es mantingué interessat en la continuïtat històrica, i reivindicà els ideals clàssics en les obres preceptives, que inclouen reflexions estètiques en la línia del seu mestre Milà i Fontanals. S'hi pot observar un estret lligam entre l'educació del sentiment moral i la de l'estètic, i aquesta idea és present com a teló de fons en totes elles. Es podria dir de Coll que supedita l'estètica a la moral o que, almenys, la funció moral forma part de les atribucions de les obres d'art: han de deslliurar-nos del que degradi i fer que l'ànima aprofundeixi en el coneixement propi(1).

Tot i diferenciar tres tipus d'obres, científiques, poètiques i morals, afirma Coll que *Lo bello(2) es una forma concreta, sensible, armònica y llena de vida, de lo verdadero, de lo bueno y perfecto. Lo bello satisface la inteligencia, produce en el corazón un placer puro y desinteresado, y estimula la actividad, fomentando el deseo de contemplar y producir la belleza. Es distinto de lo agradable y de lo útil, así como de lo bueno y verdadero en general(3)*. És a dir, que, tot i que la bellesa constitueix una realitat en si, diferent del que és agradable i del que és útil (seguint la doctrina kantiana), i també diferent de la bondat i de la veritat, està estretament lligada a aquestes dues últimes. La relació és tan forta que la veritat, tot i no constituir la finalitat d'una obra d'art, n'és qualitat indispensable, ja que no hi ha bellesa sense bondat, segons Coll.

Des d'aquest punt de partida en sorgeixen tot un seguit de propostes educatives. Els literats que podríem denominar, a grans trets, conservadors, com seria el cas de Coll i Vehí, se sentien integrats dins d'un impuls comú, afirma Alexandre Galí(4), que entenia el progrés literari com una cara del progrés polític i social. En el cas de Coll queda clara aquesta tendència a partir de la constatació de les col·laboracions que va fer a l'Ateneu Català, al seu *Almanaque literario*, que s'adreçava explícitament a les classes treballadores. En aquesta publicació, diversos autors presentaven l'exaltació dels principis morals i religiosos, plantejaven les conseqüències negatives de les lleis del liberalisme econòmic i acusaven el socialisme i el comunisme per tal d'intentar descriure i estructurar una instrucció pública adequada per les masses.

També és significativa la col·laboració freqüent, ja des del 1854, al *Diario de Barcelona* que, sota el lideratge de Joan Mañé i Flaquer, havia quedat convertit en portaveu del conservadorisme polític català a partir de l'any 1851.

D'acord amb la influència neoplàtonica ja present en Milà i Fontanals, afirmà que la bellesa que aconsegueixen les obres produïdes pel ser humà és sempre relativa, ja que la bellesa absoluta es troba únicament en Déu. És per això que dóna molta importància a la bellesa natural, més que no pas a l'artística, ja que considera que les figures corporals són expressió de la potència divina. L'art, paral·lelament, com a creació humana és concebut com a disciplina que eleva cap a la perfecció, ja que és un procés anàleg al diví. Tot i que la finalitat de l'obra d'art no és moralitzar, com tampoc no ho era la recerca de la veritat, la moral pura brilla sota una concepció veritablement poètica: la bona poesia moralitza i instrueix sense que aquestes siguin les seves pretensions.

Déu és la font inesgotable del bell, segons Coll, per això es pot dir que l'apropament a la bellesa és també un apropament a Déu. Déu és l'únic que posseeix la veritat absoluta (i la veritat, diu a *Compendio de retórica y poética*(5), és la primera qualitat essencial del pensament, és a dir, el principal, el punt més important), per tant la presència de la gràcia divina també es manifesta en les obres belles. Si l'art (o bellesa) és un apropament a Déu, doncs, és també un apropament a la Veritat i a la Bondat. Veiem com s'uneixen, en conseqüència, idees estètiques i intenció moral.

Coll va ser partidari del classicisme en un ambient ja romantitzat (recordem que Milà i Fontanals publicà la seva professió de fe romàntica al diari *El Vapor*, òrgan de premsa del liberalisme romàntic creat a partir del 1833), i parlà d'ordre i d'harmonia contraposant el concepte de geni a la idea d'un treball conscient subjacent a qualsevol obra artística. Afirmà, com els romàntics, que la poesia ha de néixer espontàniament de la intuïció, de l'entusiasme i de la inspiració, però posà èmfasi en la idea que cal que la reflexió moderi els excessos de la fantasia, que cal un treball intel·lectual que posi fre a aquest material desordenat. És imprescindible que hi hagi equilibri i harmonia entre els dos factors.

Una condició essencial per trobar bellesa és «la unitat en la varietat», és a dir, la presència d'un tot orgànic, ordenat, clar (l'obscuritat en l'elocució, per exemple, és considerat un símptoma de decadència), i harmònic. La varietat (que seria fruit de la inspiració) ha de subordinar-se a la unitat (la intel·ligència, el que proporciona coherència i harmonia al conjunt). La inspiració, però, s'ha de conservar, ja que és la font de l'originalitat i una de les qualitats generals de l'elocució(6). El producte d'una creació artística no ha de manifestar-se com a resultat de l'activitat de la raó o de la lògica sinó que ha d'aparèixer com a creació lliure de la imaginació, fruit de l'espontaneïtat però mesurada per un treball intel·lectual que moderi aquests elements proporcionals per la fantasia. Només així l'obra serà harmònica i, per tant, bella i podrà produir un plaer estètic al receptor d'aquesta.

L'obra d'art ha de ser, doncs, una síntesi harmònica dels diversos elements: no hi ha bellesa si no hi ha bondat, però aquesta no apareix si no hi ha veritat.

Joaquim Ruyra i Oms

La tendència estètica representada per Milà i Fontanals té conseqüències fins ben entrat el segle XX: Joaquim Ruyra i Oms presenta una concepció semblant, malgrat que no pot relacionar-se directament amb l'antic grup de l'Escola de Barcelona ni es poden establir filiacions directes. Sense voluntat de caure en un reduccionisme massa fàcil, intentem destacar aquests elements perquè són un punt important i prou significatiu de la seva estètica, són coincidents amb idees de Coll i Vehí, i mostra d'una certa continuïtat malgrat la incidència del moviment Modernista.

També per Ruyra la bellesa constitueix quelcom diferent del que agrada (idea acceptada de forma general, almenys a partir de les observacions de Kant). Fa una anàlisi més precisa del que pot proporcionar bellesa: únicament les sensacions visuals i auditives (només aquestes la mostren directament), ja que les gustatives, olfactives i tàctils estan massa connectades als òrgans sensitius que les perceben i n'impedeixen l'aparició. Aquestes últimes percepcions únicament seran aptes per a la bellesa quan es deslliguin de l'interès orgànic, és a dir, quan siguin recordades. El plaer estètic, doncs, neix de la percepció, però aquesta ha d'estar per sobre de les sensacions orgàniques, a un altre nivell. Si domina el plaer dels sentits no hi ha sentiment estètic. És així com l'eroticisme, per exemple, serà considerat una percepció inestètica. L'estètica queda de nou vinculada a la moral, i com a punt d'intersecció entre la sensació i la intel·ligència.

Catòlic practicant, col·laborarà en diaris com *El Matí*, fundat per Capdevila, i revistes com *El Recull*, fundada a Blanes (on Ruyra passà la major part de la vida), el 1920, bàsicament literària però de tendència catòlica. És conegut el seu costum de saludar amb l'expressió «Ave Maria Puríssima» en entrar a qualsevol lloc, com recorda Josep Pla en fer referència al moment en què arribava a l'Institut d'Estudis Catalans, d'on era membre adjunt de Guimerà des del 1918 i pel qual fou elegit durant l'època de la dictadura de Primo de Rivera, en el moment en què l'anterior adjunt, Jaume Bofill i Mates, passà a ser membre numerari. Fou en el si d'aquesta institució on llegí, en la cinquena festa anual del col·lectiu, celebrada el quatre de maig de l'any 1921, *L'educació de la inventiva*(7), on manifesta part del seu ideari estètic.

Josep Coll i Vehí

Va viure una època en la qual s'accentuaren les forces d'oposició al centralisme (bàsicament del 1898 al 1936), amb l'impuls de revistes i diaris al mateix temps que, des de la Mancomunitat, es creaven institucions culturals i ideològiques com ara l'Institut d'Estudis Catalans (IEC), la Biblioteca de Catalunya o la Societat Catalana de Filosofia. S'iniciaren també els primers congressos universitaris (el primer el 1903 i el segon el 1918) i es constituïren arran d'aquests els Estudis Universitaris Catalans, fundació que afavorí la normalització dels estudis de filosofia. Tot i que Ruyra no participà en aquestes activitats concretes, sí que és convenient tenir-les presents per contextualitzar la seva tasca.

Ruyra va prendre part en esdeveniments culturals de tot tipus: als Jocs Florals, com a participant (el 1902 a Sant Martí del Canigó, on rebé un premi extraordinari), o com a membre convidat (fou l'encarregat del discurs presidencial dels Jocs Florals de Moià el 1904, *El sentiment estètic en el moment de la sensació*, i del de Girona el 1907, amb *Estètica de les imatges abstractes*, entre d'altres). Partidari de les obres literàries amb presència d'una lliçó gramatical, col·laborà també en tasques de recollida de mots autòctons, fent un treball sobre el vocabulari de Blanes, per exemple.

Tornant a l'estètica, la qüestió de la inspiració fou cabdal en l'obra teòrica de Ruyra, tot i que en un primer moment compartia la concepció tradicional i la considerava un alè diví on el ser humà té un paper merament passiu. Fou analitzada i tinguda en compte d'una manera especial a partir de l'estímul que suposà per l'autor la lectura de l'obra de Poincaré *Science et Méthode*. Aquesta el portà a un replantejament a fons de les idees que havia tingut per bones fins aleshores, i l'anàlisi de la inspiració es convertí en un punt central en les seves meditacions, juntament amb la de la intervenció dels sentits en l'experiència estètica. En *L'educació de la inventiva*, la inspiració és considerada explícitament com a vinguda d'un món inconscient i com a *prova evidentíssima de l'existència de Déu*. L'art (més concretament parla de la creació literària, igual que Coll), doncs, és també per ell un camí d'apropament a Déu, tal com ho era per Coll.

Totes les combinacions fruit de la inspiració són belles i intrínsecament veritables, fet que relaciona de nou la bellesa i la veritat amb les creacions sorgides a partir d'aquesta.

Les referències constants al terme inspiració no pressuposen una negació de l'existència de Déu sinó tot al contrari, perquè Ruyra afirma que darrere d'aquesta es veuen la intel·ligència i bondat d'un inventor que ha previst totes les nostres idees. Els diversos elements formen, de nou, una unitat: creació literària, teoria estètica, creences religioses...

La inventiva constitueix, per Ruyra, la virtut més gran d'entre les que l'escriptor anomena «intel·lectuals», però cal educar-la. L'originalitat és un valor (com ho fou en general a partir del moviment romàntic), i cal defugir la imitació, idea que també defensà Coll, ja influenciat per aquest moviment ideologicocultural. Ruyra considerava que ser artista no és copiar sinó saber combinar: qui copia no és artista.

En l'anàlisi de la teoria estètica de Poincaré, Ruyra coincidí amb aquest a afirmar que el fet que aparegui la inspiració pressuposa que el problema s'ha plantejat anteriorment, encara que no se n'havia obtingut cap solució. És després d'un temps que sorgeix la inspiració, després d'haver intentat en diverses ocasions trobar una resposta a un problema determinat. Això implica, doncs, que la inspiració no sorgeix del no-res, que únicament apareix quan hi ha un treball o reflexió darrere que en possibilita l'aparició. L'esperit ha de dominar la inspiració, creu Ruyra, ha de limitar-la (en sentit de sotmetre-la a un esquema coherent).

El paper principal correspon a la intel·ligència, però l'ensenyament providencial, l'aportació definitiva, la proporciona la inspiració. La intel·ligència únicament s'aplica després, per donar-li forma, per ordenar-la. La inspiració no es produeix sinó com a traducció d'un treball profund, i així, tant la inspiració com la intel·ligència són necessàries per tal de produir una obra bella, que se situarà en la confluència d'aquests dos elements, en la síntesi harmònica a la qual feia referència també Coll.

Amb tots els elements comuns assenyalats fins ara, hem intentat decriure una concepció estètica (vista en ambdós casos a partir de la pràctica i teoria de la literatura) present durant un llarg període de temps a Catalunya, i específicament en dos teòrics gironins.

Rosa Galí Brugada és llicenciada en Filologia Hispànica.

Eva Cuxart Casadevall és estudiant de Filosofia a la UB.

Notes

1. Croce expressarà idees semblants uns trenta anys més tard, quan afirmi a *Aesthetica in nuce* (1928) que el fonament de la literatura és la consciència moral i que és inidentificable amb la intuïció pura, volició pràctica o concepte.
2. I en aquest cas la bellesa i l'art s'identifiquen plenament, és a dir, es prenen com a sinònims.
3. *Compendio de Retórica y Poética. Nociones elementales de literatura*. Barcelona. Imprenta del Diario de Barcelona. 1873 (cinquena edició). Pàg. 4.
4. Vegeu la seva obra *Història de les institucions catalanes* per obtenir més informació sobre l'entorn cultural de l'època.
5. Pàg. 55.
6. Cal tenir present que les reflexions estètiques de Coll i Vehí versen principalment sobre la creació literària.
7. Tots els textos citats de Ruyra poden trobar-se a les *Obres Completes*. Barcelona. Selecta. 1964 (segona edició).

Joaquim Ruyra

